

Молчанов В.Б.

Життєвий рівень чиновників правоохоронних установ в Україні у XIX – на початку XX ст. – К., 2007 – 113 с.

Відразу ж впадає у вічі, що автор монографії вбачає актуальність досліджуваної наукової проблеми в її співзвучності з нинішніми суспільними процесами в Україні, для осмислення яких необхідно врахувати історичний досвід минулого. Він зокрема переконаний, що «лише дослідження рівня життя та його тенденцій серед окремих соціальних груп в минулому, постійне порівняння історичних даних між собою й з сучасністю та аналіз наслідків окремих урядових рішень в соціально-економічній сфері дасть змогу більш ефективно розробляти й впроваджувати заходи сучасної й майбутньої соціальної політики в Україні» (с.12). Але відправною точкою для такого порівнювання дослідник традиційно обрав 1913 р., що набило оскомину ще у радянській історіографії та особливо пропаганді. Подібний вибір, з іншого боку, не може бути поставлено у вину автору

праці. Адже пострадянською вітчизняною історіографією на сьогоднішній день не обрано й належним чином не обґрунтовано іншу дату, котра могла б слугувати ученим-історикам новою точкою відліку для створення ланцюга відповідних зіставлень.

Дослідження життєвого рівня різних верств і прошарків населення України є порівняно новим напрямком у вітчизняній історичній науці. Тому вчений, який вирішив вивчати цілий комплекс питань, пов'язаних із факторами, що так чи інакше впливали на еволюцію матеріального становища населення, постав перед непростим вибором: піти второваним шляхом, піддавшись спокусі наслідування досвіду зарубіжних істориків, котрі вже мають чималий досвід у розробці даної тематики, чи ж, навпаки, вузьким та тернистим шляхом самостійного дослідження обраної теми? Він, що робить йому честь, обрав другий, складніший, але водночас і перспективніший шлях.

Серед, безумовно, сильних сторін книги є її ґрунтовна джерельна та історіографічна база, опрацьована автором критично, що чітко проявилось зокрема при складанні статистичних таблиць. Так, В.Б.Молчанов не обмежився простим зазначенням джерельної бази, що лягла в основу наведених тих чи інших фактичних даних, а й переконливо показав, які саме матеріали заслуговують на більшу довіру й чому наявна у них інформація є більш достовірною. Всебічне та глибоке оволодіння автором дослідження теми позначилося на стилі його праці, яка написана суто науково, але водночас легко і з цікавістю читається.

Структура монографії логічна й цілком виправдана з наукової точки зору. Назви обох її розділів цілком відповідають їх змісту.

В першому розділі автор аналізує умови служби, зайнятість і доходи чиновників правоохоронних служб на теренах України. Він переконливо показує, що доходи останніх у XIX – на початку XX ст. «цілком залежали від займаної посади, освіти, цивільного та військового чину, вислуги років, досвіду служби тощо» (с.26), й відзначає загалом низький освітній і професійний рівень службовців. Матеріальний статок чиновництва, аргументовано твердить дослідник, визначався не лише розміром посадових окладів, а й значною мірою побічними доходами (різноманітні доплати, корупція, казнокрадство тощо). В монографії наведено цікаві документальні дані про досить гнучку систему плати за службу та про загальну тенденцію зростання посадових окладів, про хабарництво поліцейських і судових чиновників, тюремних наглядачів (с.38–39). Корупцією були заражені всі: від губернаторів до дрібних чинуш. Тому, зазначає дослідник, боротьба з цим явищем «вважалася справою безнадійною» (с.40).

Автор дійшов висновку, що на майновому статусі населення негативно позначилося поступове знецінювання паперових грошей. Від цього потерпали всі у суспільстві. Проте чиновники-правоохоронці мали перед іншими ту перевагу, що отримували своє жалування регулярно й вчасно (с.4–46).

В другому розділі монографії досліджується еволюція споживання чиновниками різних товарів та послуг. У ньому зокрема йдеться про витрати правоохоронцями різних рангів на харчування, констатується факт зростання в їхньому раціоні картоплі, білого хліба, цукру. Автор аргументовано показує існування надмірностей у харчуванні чиновницької верхівки, про зловживання нею алкогольними напоями і наркотиками. Він вважає, що споживчий раціон залежав, головним чином, від товщини гаманця чиновного люду й від коливання цін на продуктовому ринку. Дані про останні на основні продукти харчування дослідник звів у таблиці, котрі стосуються початку XIX, середини XIX та початку XX ст. Зіставивши розмір посадового окладу і цін на основні продукти харчування, В.Б.Молчанов вирахував (з розрахунку на один день) купівельну спроможність окремих чиновників, зокрема городових (с.70). Він дійшов висновку, що на терені України у чиновників правоохоронних установ «проблем із забезпеченням продуктами харчування не було...» (с.71).

Розглянуто в монографії й інші критерії матеріального статку та інших життєвих потреб чиновників правоохоронного відомства – забезпеченість їх житлом, транспортними засобами, одягом і взуттям, медичними послугами, соціокультурними можливостями (дозвілля, розваги, задоволення естетичних, духовних, інформаційних потреб тощо). Загальний висновок автора: рівень забезпечення службовців й цими життєвими благами та кож був у досліджуваній період вищим, аніж рядових споживачів.

Яскраво ілюструє поданий у монографії матеріал низка таблиць та графіків, в яких знайшли своє відображення еволюція обмінного курсу асигнацій на срібну монету у кінці XVIII – першій третині XIX ст., розмір грошового жалування поліцейських чинів, зем-

ські витрати на утримання поліції, динаміка цін на одяг і взуття, предмети розкоші тощо.

Вдало підібрані ілюстрації допомагають читачеві образніше сприйняти зміст монографії й більш чітко уявити життя, роботу та життєвий рівень чиновників правоохоронних установ в Україні досліджуваної доби.

Рецензованій монографії можна адресувати і певні зауваження. Так, окремі її таблиці містять інформацію, що виходить за тематичні рамки висвітлюваної проблеми. Так, у таблиці 3 (с.28) серед чиновників правоохоронних установ чомусь значаться міський архітектор, його помічник та учень. Ці посадовці могли формально належати до штату поліції, але вони, поза сумнівом, відрізнялися від правоохоронців джерелами й розмірами своїх доходів, відповідно своїх витрат. Думається, варто було б приділити більше уваги питанню забезпечення членів родин чиновників після смерті або ж загибелі годувальників при виконанні службових обов'язків.

Втім, ці зауваги жодною мірою не є принциповими. Загалом маємо добротне та цікаве дослідження актуальної й дискусійної наукової проблеми, котра перебуває на стику кількох гуманітарних наук і фактично тривалий час була однією з «білих плям» у вітчизняній історіографії. Автора ж монографії можна привітати з безсумнівною науковою удачею.

Г.Д.Казьмирчук (Київ), О.О.Крижановська (Київ)